

ΤΑ ΠΕΡΙΞ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΧΩΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΡΚΙΚΟΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΙΕ΄ ΑΙΩΝΟΣ

Εἰς τὴν πλατεῖαν Βαϊαζήτ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πλησίον τοῦ ἐπὶ Βυζαντινῶν φόρου (ἀγορᾶς) τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῆς θριαμβευτικῆς στήλης τοῦ ἰδίου Αὐτοκράτορος, κατὰ τὸ 1882, τὸ τότε Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας μετέτρεψεν ἐν μέρος τοῦ ἐκεῖ πτωχοκομείου (ἰμαρὲτ) εἰς βιβλιοθήκην.

Τὸ κτήριον τῆς βιβλιοθήκης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη (1945) ἐπλατύνθη καὶ διερρυθμίσθη κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε διακόσιοι ἀναγνώσται νὰ ἠμποροῦν νὰ μελετοῦν συγχρόνως. Ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς, ὀνομασθεῖσης «Γενικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βαγιαζήτ», ἀνέρχεται τὸ ὀλιγώτερον εἰς ἑκατὸν χιλιάδας τόμους μὲ διευθυντὴν τὸν Μουζαφέρ Γκιόκμεν, ἐσχάτως ἐκδώσαντα κατάλογον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βιβλιοθηκῶν.

Ἐκτὸς τῶν ἐντύπων βιβλίων, ὑπάρχουν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ καὶ χειρόγραφα. Μεταξὺ τῶν χειρογράφων ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν μοῦ ἐπροξένησε κατὰ τὴν εἰς αὐτὴν ἐπίσκεψίν μου τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 77 χειρόγραφον γραμμέ-νον μὲ ἀραβικοὺς χαρακτῆρας καὶ φέρον χρονολογίαν σεβᾶλ 904 (ἐγείρας) ἦτοι 1498. Ἐγρᾶφῃ δῆλα δὴ τοῦτο 17 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πορθητοῦ Μωάμεθ Β' (1451-1481) ἐπὶ Βαγιαζήτ τοῦ Β' (1481-1512).

Τὸ χειρόγραφον ἀνῆκε προηγουμένως εἰς τὴν ἰδιωτικὴν βιβλιοθήκην τοῦ Τούρκου καθηγητοῦ Τζεβνιέτ (Muallim Cevdet Kütüphaneci). Ὁ τίτλος τοῦ χειρογράφου εἶναι: «Kanonnamey Havası Konstantinye».

Ἡ ἀραβικὴ λέξις Kanonname σημαίνει κανονισμόν, κώδικα. Τὸ Havas, πληθυντικὸς τοῦ Has, εἶναι ἀραβικὴ λέξις δηλοῦσα τὸν ἰδιάζοντα, ἐξαιρέτον, ἐκλεκτὸν καὶ τὸν αὐτοκρατορικόν. Havas, πληθυντικὸς τοῦ has=Χασία, χωρία ἀνήκοντα εἰς τὸν Σουλτᾶνον, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἰσέπραττε ὠρισμένους φόρους. Χασία κυρίως ἔλεγοντο τὰ χωρία τοῦ Βοσπόρου καὶ δὴ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ αὐτοῦ τμήματος (Rumeli). Εἰς ἐπίσημον τουρκικὸν ἔγγραφον τοῦ 1608 ἀναγινώσκωμεν τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν: «ἐντολὴ εἰς τοὺς κατίδες (=ἱεροδικαστὰς) τῆς Πόλεως, τοῦ Γαλατᾶ, τῶν Χασίων καὶ τοῦ Σκουτάρεως»¹.

¹ Βλέπε ἐμὴν Φωτίειον Βιβλιοθήκην Α', σ. 14, 67, σημ. 105, 238, σημ. 5, Β', 45 σημ. 50. Ὁ ἱεροδικαστὴς τῶν Χασίων ἐπιτοφορεῖτο «Haslar Kadisi»: Haslar τουρκικὸς πληθυντικὸς τοῦ ἀραβικοῦ Has.

Ὁ Ἀντώνιος Πατεράκης εἰς τὸν κατάλογον τῶν ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ὁποῖον συνέταξε κατὰ τὸ 1604 σημειώνει :

Ναοὶ πόλεως, χασίων ἢ χωριῶν καὶ Γαλατᾶ.

χασίων ἢ χωριῶν *Χάσκιόγι* (τὸ Βυζαντινὸν Πικριδίον), *Ταταβούλα* (sic, Ταταῦλα), *Διπλοκόνιον*, Ἅγιος Φωκᾶς, Ἡ χώρα τῶν Ἀσωμάτων (μέγα Ρεῦμα), *Νεοχώριον*, Θεραπεῖα, Μπουγιούκτερε ¹.

Konstantaniye μὲ τὴν ἑλληνικὴν ὀνομασίαν οἱ Τούρκοι ἐκάλουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Σουλτᾶνος Μουσταφᾶς ὁ Γ' διὰ διατάγματος τῆς 30 Νοεμβρίου 1759 ἐξήτει τὴν ἀντικατάστασιν τῆς λέξεως *Konstantaniye* διὰ τῆς *Islambol*, οὐχὶ *Istanbul*, (*Islambol*=πόλις τοῦ Ἰσλάμ). Παρ' ὅλα ταῦτα εἰς φερμάνιον τοῦ 1779 ἀπαντῶμεν τὴν ὀνομασίαν *Konstantaniye* ².

Εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χειρόγραφον ἀναφέρονται χασία (=χωρία) τὰ ὁποῖα ἀνήκον εἰς τοὺς λεγομένους σιπαχῆδες. Σιπαχῆ (*sipahi*) εἶναι λέξις ἀραβικῆ σημαίνουσα στρατιώτην τοῦ ἱππικοῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συντάξεως τοῦ εἰρημένου κανονισμοῦ τῶν χασίων, σιπαχῆδες ἦσαν Ἕλληνες ἀναλαμβάνοντες τὴν εἰσπραξίν ὄρισμένων φόρων ἀπὸ ἑλληνικὰ χωρία. Οὗτοι εἰς ὄρισμένας περιοχὰς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ εἰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ³. Σιπαχῆδες ἀρχικῶς ἐκαλοῦντο οἱ *χριστιανοὶ δεκατισταὶ* τῶν προϊόντων τῶν χωρίων, παραχωρουμένων αὐτοῖς κληρονομικῶς δι' ἐκμισθώσεως ⁴.

Οἱ ἐν τῷ τουρκικῷ χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης Βαγιαζήτ ἀναφερόμενοι Σιπαχῆδες ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν δεκατιστῶν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀπαντῶμεν εἰς αὐτὸ τὴν λέξιν *Σιπαχίολου* ὅπερ δηλοῖ ὅτι κληρονομικῶς μετεβιβάζετο ἡ ιδιότης τοῦ δεκατιστοῦ. Εἰς τὸ αὐτὸ τουρκικὸν ἔγγραφον ἀναγινώσκομεν «Ὅσοι κατοικοῦν καὶ σπείρουν σύντροφοι μὲ τὸ κράτος εἰς τὴν σποράν».

Εἰς τὸ χειρόγραφον ἀναγράφονται ὀνόματα πολλῶν χωρίων, ὡς *Αγοφοκα*=Ἅγιος Φωκᾶς, σήμερον τουρκιστὶ Ὀρτάκιογι, ἤτοι μεσόχωρον. *Διγουρία*=Κουρουτσεσμέσ' ἀπαντᾶ καὶ τὸ ὄνομα Βοθίας· ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐλέγετο καὶ Ἅγιος Δημήτριος ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἁγίου τὸ ὁποῖον ἔφερε ἡ ἐκκλησία τοῦ χωρίου, ἢ μᾶλλον τῆς Μονῆς τῆς κτισθείσης ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο. Ἀσωμάτων (σ. 13) ἢ χώρα τῶν Ἀσωμάτων, τὸ ἄλλοτε Μιχαήλιον νῦν *Μέγα Ρεῦμα* καὶ Ἀρναοῦτ κιογι.

¹ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» 1900, σ. 523.

² Φωτίειος Βιβλιοθήκη Α', σ. 12, 13 καὶ αὐτόθι σημ. 23.

³ Οἱ ἐν τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελοῦντες Ἡπειρώται Σιπαχῆδες ἠναγκάσθησαν (ἐπὶ Σουλτᾶνου Μουράτ Δ') (1623-1640) νὰ ἐξισλαμισθῶσι.

⁴ Ἱστορικὸν κατὰ παράδοσιν Κοσμά Μπαλάνου διδασκάλου Ἰωαννίνων, περιοδικὸν «Ἀθηνᾶ» Γ', σ. 100, 202. I. Φιλήμονος, Δοκίμιον, σ. 18, 19.

Εἰς τὴν σελίδα τοῦ χειρογράφου 97 φέρεται Ἄσωμάτων, Ἄρναουτ Φίλιππος. Ἐγκαίρως λοιπὸν μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μέγα Ρεῦμα μετανάσται ἐκ τῆς βορείου Ἡπείρου, τοὺς ὁποίους οἱ Ὀθωμανοὶ χαρακτηρίζουν «Ἄρβανίτας» Ἀρναουτε¹. Ἐκ τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἀναφέρει τὸ χειρόγραφον ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν περίπου 144. «Τριαντάφυλλος, Φρόσω, Μάρα, Δέσποινα, Μηλιώ, Γεώργιος, Δημήτριος, Κώστας, Τριαντάφυλλος, Μαρούλα, Στέφανος Πρωτόγερος»².

Ἡ λέξις πρωτόγερος ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ ἔγγραφο τὸ ὁποῖον ἔδωκεν ὁ Πορθητῆς Μωάμεθ εἰς τοὺς Γενουάτας τοῦ Γαλατᾶ κατὰ τὸ 1453, καὶ τὸ ὁποῖον δημοσιεύει ὁ Χάμμερ. Ὁ πρωτόγερος κατόπιν ἐξελίχθη εἰς «καπετάνον» τῆς ἐνορίας³.

Ἄλλα χωρία ἀναφερόμενα εἰς τὸ ἴδιον χειρόγραφον, εἶναι *Γερὸς*=ἱερὸν Διός, ἀντικρὺ τοῦ Φαναρίου, *Καλόναγρος*=Μπουγιούκ δερέ, Ἄρνοδέσποινα, *Σπάρτικον*, *Κασταλάκι*, *Πιβάτες* (Ἐπιβάται), *Κεντηνάριον*⁴ *Ραραζ Βιργαζ*=Πύργος; *Καμινάρη*, *Κεστενιές*=Καστανεῖαι. *Φανάριον* (Βοσπόρον). Ἄγριλίνα=Τσουφούτ Μπουργάζ; *Καρφᾶς*=Καλφᾶς, *Λογοθήρα*, *Πλαγιά*, *Καϊκράτεια*=Καλλικράτεια. *Πρασιά*, *Παρακτέα*, Ἄνγκούρια=Μικρὸς Τσεκμετλές; Ἄμιντος (Τσιφτλίκι;) *Μακροχώρι*, *Πετεινοχώρι* (Ηγοροζ κιογιού).

Ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν χωρίων τῶν κειμένων περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, 45 ἔτη μετὰ τὴν Ἄλωσιν, παρέμειναν ἑλληνικά. Ἡ τοιαύτη κατάστασις συνεχίσθη καὶ κατόπιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Οἱ Τοῦρκοι μετέβαλλον τὰ ὀνόματα μόνον ὡς πρὸς τὴν προφορὰν ἢ, κατὰ τὴν συνήθειάν των, προσέθετον ἓν ι εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀνόματος ἢ ἓν φωνῆεν ε μεταξὺ δύο συμφώνων, ἂν τὸ ὄνομα ἤρχιζε μὲ δύο σύμφωνα. Τὸ Σωσθέμιον π.χ. ἢ Στένη ἔγινε Istenya, ἢ Σμύρνη Ismir, ἢ Νίκαια Isnik, ἢ Προῦσα Berousa⁵.

¹ Ἐπίσημον τουρκικὸν ἔγγραφο ἐπὶ Σελήμ τοῦ Β' τοῦ ἔτους 1568 ἀναφέρει τὸ ὄνομα Ἀρναυτκούϊ διὰ τὸ χωρίον τῶν Ἄσωμάτων (Μέγα Ρεῦμα). Βλέπε ἐμὴν Ἱστορίαν τοῦ Μεγ. Ρεύματος, σ. 8, 9.

² Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως Γενναδίου, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, Βον. 50, 160. Τοῦ ἰδίου, Ἱστορία τοῦ Μεγ. Ρεύματος, σ. 98.

³ Ἡ ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἔγγραφου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βαγιαζήτ μνεῖα τοῦ πρωτογήρου ἐνισχύει τὴν γνησιότητα τοῦ ὑπὸ τοῦ Hammer δημοσιευθέντος γράμματος ἐκεῖνου τοῦ Πορθητοῦ.

⁴ Προσθέτει τὸ κεντηνάριον νὰμ χοσάν—τὸ ὄνοματι κεντηνάριον.

⁵ Οἱ Τοῦρκοι ὄχι μόνον ἀφῆκαν τὰ ἑλληνικά ὀνόματα πολλῶν χωρίων καὶ πόλεων, ἀλλὰ καὶ πλείστας λέξεις ἑλληνικὰς ἐδανείσθησαν διὰ νὰ δηλώσουν διάφορα πράγματα καὶ πρόσωπα. Τὸ θεμέλιον π.χ. λέγεται τουρκ. temel. Ὅλα σχεδὸν τὰ ὀνόματα τῶν ψαριῶν εἶναι ἑλληνικά· κέφαλος kefal, σμαρίδα ismarid, στογγύλη istrogili, λάβραξ levrek, σπάρος ispargos. Καὶ αὕτη ἡ λεχὼ τουρκιστὶ λέγεται

Πιστεῦω ὅτι θὰ ἠμπορέσω νὰ ἐπανεέλθω εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐκ πολλῶν φύλλων ἀποτελουμένου τουρκικοῦ τούτου χειρογράφου καὶ νὰ διασαφηνίσω μερικὰς βυζαντινὰς τοπωνυμίας.

† Μητροπολίτης *Ἡλιουπόλεως ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ

λαχοῦσα=λεχοῦσα. Ὁλόκληρος πραγματεία ἠμπορεῖ νὰ γραφῆ διὰ τὰ πάμπολλα ὀνόματα τὰ ὅποια ἡ τουρκικὴ γλῶσσα, πρὶν νὰ ἀρχίσῃ νὰ δανείζεται ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν, ἐδανείσθη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν.